

UDK/UDC: 796.5(497.5 Crikvenica)

911.2 (497.5 Crikvenica)

VLATKO SKORUP

dipl. ing. šumarstva

DALIBOR TOMLJANOVIĆ

dipl. ing. šumarstva

EDUKATIVNO-ŠETNA STAZA U CRIKVENICI

sa širim prikazom prirodne sredine u Crikvenici¹

1. UVOD

Tridesetih godina prošlog stoljeća na području Sopaljske izrađena je staza, odnosno sistem staza, kasnije poetično prozvana "Ljubavna cestica", kojima se grad Crikvenica "otvorio" prema neposrednom svom zaleđu. *Bilo je to djelo jednog od dvaju poznatih šumskih stručnjaka, prof. ing. Alfonsa Kaudersa ili ing. Ante Premužića. Na temelju dosad proučenih dokumenata projektant tih staza bio je ing. Ante Premužić. Ta dva šumarska stručnjaka zaslužna su, uz ostalo, kao nositelji ideje promicanja šumarstva priobalnog područja i povezivanja šumarstva s rastućim turističkim gospodarstvom.*

Ideja o povezivanju turističkih mjesta s atraktivnim lokalitetima u njihovu neposrednom zaleđu tada nije pala na plodno tlo. Jedan od razloga je to što su posjetitelji Crikvenice imali neke druge želje, tj. uživati u suncu i moru, a Crikvenica im je to obilato nudila. Društvo Crikveničana shvatilo je nove trendove u turističkom gospodarstvu i njihov angažman na obnovi staze je hvalevrijedan potez.

¹ Društvo Crikveničana nastavilo je akciju za uređenje šetne cestice, popularno nazvane "Ljubavna cestica". Izrađen je projekt uređenja, kojega u izvodima objavljujemo, uz pristanak DC-a.

Turisti danas traže nove sadržaje, više aktivnosti, pa ih privlači pješaćenje, trčanje, biciklizam, ribolov, lov, planinarenje, ali i upoznavanje s kulturnom baštinom. Jedan od takvih sadržaja jeste i "Ljubavna cestica", koja sjedinjuje nekoliko sadržaja: pješaćenje kroz hladovinu borova uz opojni miris borovih iglica i smole te drugog aromatičnog mediteranskog raslinja, upoznavanje kasnoantičke gradine Badanj, prekrasne vedute - vidikovca s pogledom na Vinodolsku kotlinu, zatim Kavarova sten s pogledom na Kvarner i Vinodolski kanal, a tu je i Lokвица sa zelenim livadama, idealna za odmor nakon pješaćenja.

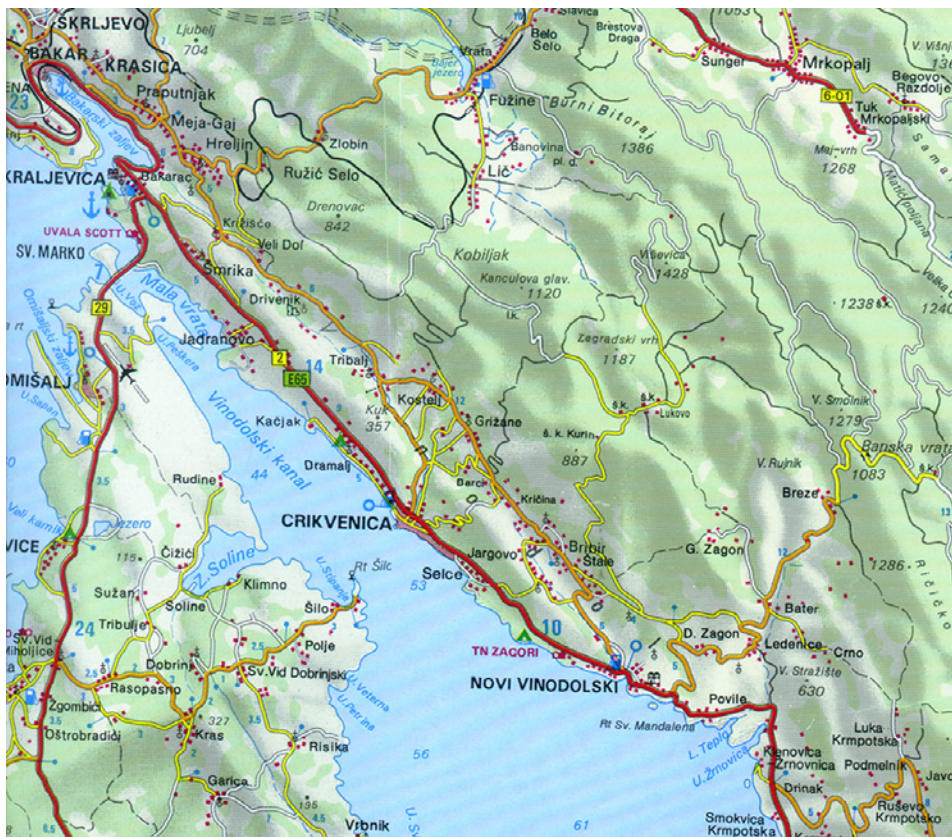
Željeli smo da "Ljubavna cestica" dobije i atribut edukativne staze, pa smo predložili deset panoa, putem kojih bi se izletnik i šetač cesticom mogao upoznati s nekim podacima o Crikvenici. Predlažemo i postavljanje hranilišta za srneću divljač, čeke i solila, kako bi se posjetioci upoznali s divljači i lovištem. Predložili smo postavljanje ukupno 31. klupe uz cijelu dužinu cesticе, odmorište s dva stola i četiri klupe uz gradinu Badanj, i kod Lokvice nadstrešnicu sa stolovima i klupama, te roštilj. Predložili smo također da se drveće i grmlje uz cesticu etiketira, a manje površine zasiju, odnosno zasade autohtonim ljekovitim biljkama.

2. GRAD CRIKVENICA (uvodni pregled o Crikvenici)

Crikvenička rivijera ima blagu mediteransku klimu, bez naglih vremenskih promjena. S dvije i pol tisuće sunčanih sati godišnje, Crikvenica se ubraja u najsunčanija mjesta u Europi.

Prvi put se spominje još za vrijeme Rimljana prije Krista, kao rimsko naselje "Ad turres". Padom Rimskog carstva i naselje propada. Ponovno se spominje tek 1412. godine.

Već 1893. Crikvenica je bila na glasu kao turističko lječilište, s dva hotela.

Guljanov dolac i dva stara hrasta proglašeni su 202. godine Spomenikom prirode. Tu su iskopine nekadašnjeg rimskog naselja Ad turre, od 1969. zaštićeno ruralno kulturno dobro Sopalska, te etnološke sobe Kotor, Dolac, Draga Srednja, Zoričići (proglašena 1975.). Zatim, kao zaštićena kulturna dobra su hotel «Miramare» (1974.), hotel «Therapia» (1974), zgrada – kamena Braće Buchoffer broj. 24 (1975.), Kaštel – pavlinski samostan (1976.), zgrada Gorice brojevi 14 i 22 (1976.), Toš (1966.), zgrada J. Lončarića (1970.).

3. PODNEBLJE

Crikvenica ima blagu klimu relaksirajućeg tipa. To može zahvaliti svojoj poziciji: sa sjevera zaštićena je obroncima planine Kapele, a s juga otokom Krkom. Prema Köppenovoj klasifikaciji (uvažava bitne odlike srednjeg hoda temperature zraka i oborina) klima Crikvenice pripada klasi Cfsax, gdje se oznaka C odnosi na umjereno toplu kišnu klimu, (vlada u velikom dijelu

Hotel "Clotilda" - izgrađen 1891. godine

umjerene klime). Osnovna karakteristika C klime je ta da se srednja mjesečna temperatura najhladnijeg mjeseca kreće između -3°C i 18°C .

Glavna obilježba Cfsax klime su vruća ljeta s temperaturom u najtoplijem mjesecu iznad 22°C (a), zimsko kišno razdoblje je široko rascijepano u proljetno i jesensko-zimski maksimum (x), nema suhog razdoblja, a najsuši dio godine spada u toplo godišnje doba fs.

Za prikaz klime crikveničkog područja korišteni su podaci meteorološke stanice Crikvenica (utemeljene još 1901. godine) za tridesetogodišnje razdoblje od 1961. do 1990. godine.

Temperatura zraka

Vrijednosti temperature zraka jedan su od osnovnih meteoroloških pokazatelja koji se redovito mjeri u određenim terminima i kontinuirano registrira termografom. Ekstremne temperature zraka mjere se maksimalnim i minimalnim termometrom. Ti instrumenti su smješteni u meteorološkoj kućici na visini od 2 m od tla, jer je tu najmanje dnevno kolebanje zraka.

Godišnji hod srednjih mjesečnih temperatura zraka pokazuje pravilne promjene tijekom godine od minimalne $5,8^{\circ}\text{C}$ u siječnju, do maksimalne $23,3^{\circ}\text{C}$ u srpnju. Jesenski pad vrijednosti temperature približno je simetričan proljetnom porastu temperature. Zbog blago toplije jeseni (srednja temperatura jeseni je 15°C) od proljeća (srednja temperatura proljeća je $12,7^{\circ}\text{C}$) godišnji hod temperature zraka je maritimnog tipa. Prosječna godišnja vrijed-

nost temperature zraka je $14,1^{\circ}\text{C}$. Najviše odnosno najniže vrijednosti temperature zraka izmjerene u tridesetogodišnjem razdoblju iznose u srpnju ($35,9^{\circ}\text{C}$) i u siječnju ($-9,0^{\circ}\text{C}$).

Dan u kojem se vrijednost dnevne maksimalne temperature zraka spusti ispod 0°C naziva se studenim, i u Crikvenici ih se godišnje javlja prosječno 0,6 (6 u toj godini), a hladnim se danom naziva onaj kad je dnevna minimalna temperatura zraka ispod 0°C , a takvih je dana prosječno 18,0 tijekom godine.

Topli su dani kada dnevna maksimalna temperatura zraka prelazi 25°C , a počinju u travnju i traju do listopada. Vrući dani su kada dnevna maksimalna temperatura zraka prelazi 30°C , a u Crikvenici se javljaju od svibnja do rujna, i prosječno se godišnje zabilježi 20 takvih dana.

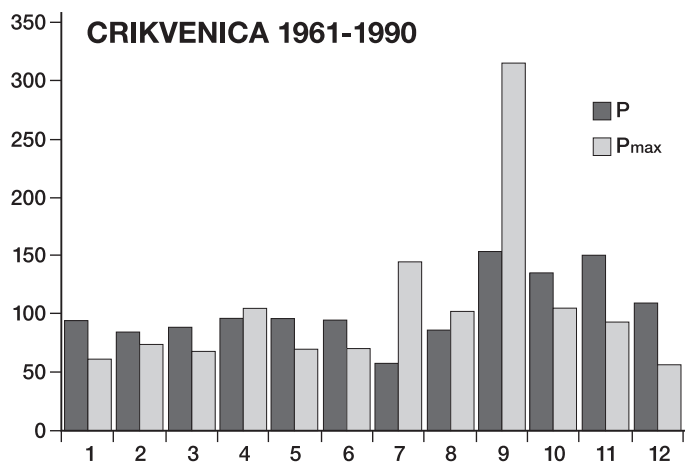
Oborine

Svakodnevno se mjere i dnevne količine oborina, a njihovim zbrajanjem mjesečne i godišnje količine oborina. Najmanje oborina padne tijekom ljeta, i to najmanje u srpnju (58,0 mm), a najviše u rujnu (153,0 mm). Prosječno godišnje padne 1.233,3 mm oborina.

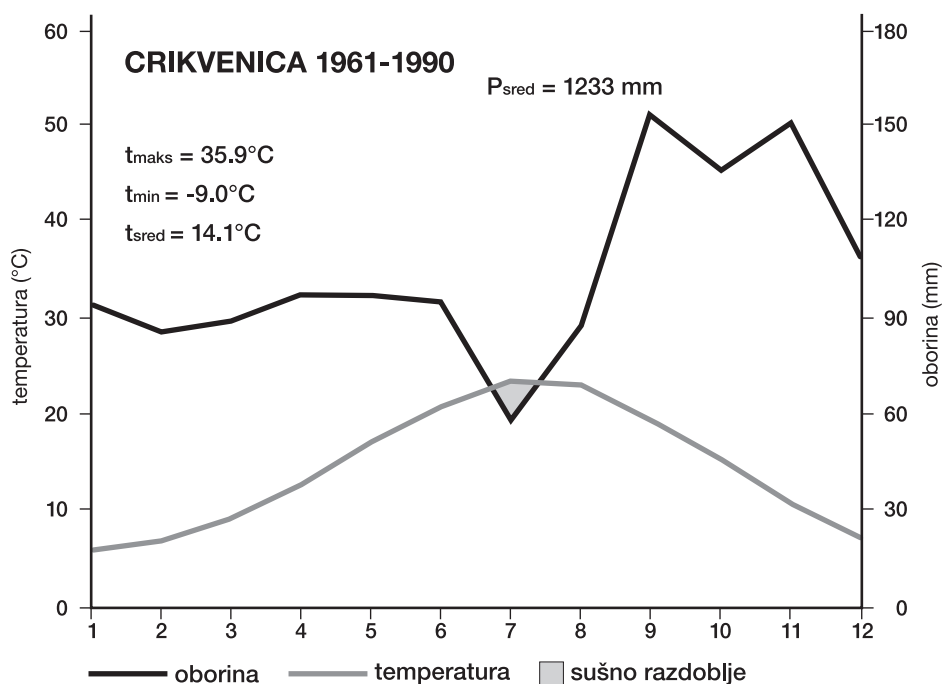
Maksimalna visina snježnog pokrivača izmjerena je u veljači, i iznosila je 15 cm. Snježni pokrivač iznad 1 cm može se pojaviti u siječnju, veljači i prosincu.

Hotel "Therapia" - izgrađen 1895. godine

Grafikon 1.

Grafikon 2.

Relativna vlažnost zraka

Relativna vlažnost zraka je meteorološki pokazatelj zasićenja zraka vodenom parom pri određenoj temperaturi zraka. Srednja godišnja vrijednost re-

lativne vlažnosti je 81 posto, što pokazuje da je ovo područje bogato vlagom tijekom cijele godine.

Naoblaka

Pod naoblakom se podrazumijeva pokrivenost neba svim vrstama oblaka. Motrenje se obavlja u tri termina tijekom dana (7, 14 i 21 sat) i izražava se u desetinama (1/10) pokrivenosti neba oblacima. Za meteorološku postaju Crikvenica najmanje naoblake ima u razdoblju srpanj- kolovoz, a u veljači je nebo najviše zastrto oblacima. Prosječno je godišnje 65,2 vedra dana i 117,6 oblačnih dana. Magla nastaje prijelazom vodene pare u atmosferi u drugo agregatno stanje i označava se vidljivosti ispod jednog kilometra. Prosječno je najveći broj dana s maglom u siječnju i prosincu, a najmanje u srpnju. Prosječno godišnje magla se javlja 143,7 dana.

Jačina i smjer vjetra

Zimi je dominantan vjetar iz W, a u proljeće iz N smjera; ljeti su podjednako zastupljeni N i S smjerovi, a ujesen prevladavaju iz smjera S. Jak vjetar (jačine 6 B i 7 B) najčešće se javlja zimi, kao i olujni vjetar.

4. VEGETACIJA

Vegetacija je skup svih biljnih zajednica određenog područja, a fitocenologija je znanost o biljnim zajednicama. Proučava zakonitosti života i razvitak prirodnih biljnih skupina koje su nastale djelovanjem biljaka i staništa, te međusobnim utjecajem jednih biljaka na druge.

Najznačajnija klimazonska šumska zajednica za priobalno područje grada Crikvenice je šuma hrasta medunca i bijelog graba (*Quercus-Carpinetum orientalis* H-ić 1930). Rijetke su suvisle proizvodne šumske zajednice, ali su zato velike površine šuma, različitih stadija degradacije. Ove šume su stoljećima bile iskorištavane za ogrjev i druge potrebe, a površine za pašarenje. Danas se to događa mnogo manje, pa se veći dio tih šuma nalazi u progresiji, koju narušavaju požari, relativno česti u toj zajednici.

Zajednica šume hrasta medunca i bijeloga graba raste na crnicama i crvenicama povrh vapnenca u uvjetima umjereno tople i perhumidne klime. Od drveća osim hrasta medunca (*Quercus pubescens* Willd.) i bijeloga graba (*Carpinus orientalis* Will.) važni su: crni jasen (*Fraxinus ornus* L.), maklen (*Acer monspessulanum* L.), cer (*Quercus cerris* L.) i oskоруša (*Sorbus domestica* L.).

U sloju grmlja najčešće su: šibika (*Coronilla emeroides* L.), obični ruj (*Cotinus coggygria* Scop.), drača (*Paliurus spina-christi* Mill.), obična pucalina (*Colutea arborescens* L.), rašeljka (*Prunus mahaleb* L.), drijen (*Cornus mas* L.), dlakava zanovijet (*Cytisus hirsutus* L.), crni trn (*Prunus spinosa* L.), obična pavitina (*Clematis vitalba* L.), primorska kupina (*Rubus inermis* Pourr.) i druge.

Hrast medunac, *Quercus pubescens* Willd

Od prizemnog rašća najznačajnije su svojstvene i razlikovne vrste asocijacije i sveze: *Carpinion orientalis*, *Asparagus acutifolius*, *Ruscus aculeatus*, *Carex halleriana*, *Dictamnus albus*, *Satureia montana*, *Veronica spicata*, *Bromus erectus*, *Sesleria autumnalis*, *Trifolium rubens*, od vrsta reda *Quercelalia pubescentis*: *Calamintha clinopodium*, *Silene italica*, *Tamus communis*, *Cynanchum vincetoxicum*, *Viola hirta*, *Mellitis melissophyllum*, *Geranium sanguineum*, te od ostalih šire rasprostranjenih vrsta: *Dactylis glomerata*, *Teucrium chamaedrys*, *Brachypodium pinnatum*, *Betonica officinalis*, *Hedera helix*, *Galium mollugo* i druge.

Zajednice medunca i bijeloga graba prepuštene su prirodnoj selekciji, ali se stručnim radom mogu brzo pretvoriti u stabilne sastojine i poboljšati opću sliku vegetacije turistički razvijenog područja Crikvenice. Veći dio degradiranih sastojina medunca i bijeloga graba pošumljen je sadnicama crnog bora i danas su to lijepe kulture. Tu se ponovo javljaju šume medunca i bijeloga graba i progresija šumske vegetacije je očita.

Trnjak drače (*Paleuretum adriaticum*) je degradacijski stadij u kojem su još zastupljeni sljedeći elementi šume: drača (*Paliurus spina-christi*), šmrika (*Juniperus oxycedrus*), krkovina kamenjarka (*Rhamnus rupestris*) i primorska krkovina (*Rhamnus intermedia*).

U crikveničkom kraju zastupljene su i površine primorskih pašnjaka i kamenjara. To je krajnji degradacijski stadij šume

Crni bor, *Pinus nigra* J. F. Arnold

medunca i bijeloga graba. Ti kamenjarski pašnjaci pripadaju zajednicama ljekovite kadulje i kovilja (*Stipo-Salvetum officinalis*). Osim ljekovite kadulje i kovilja čine je mlječika (*Euphorbium spinose*, *Euphorbium montanum*), *Ononis javorkae*, *Eryngium amethystinum* i dr.

Obilaskom staze "Ljubavne cestice" determinirali smo pridolazeće drveće i grmlje. Smatramo da bi to drveće i grmlje trebalo obilježiti etiketama, kako bi se posjetioci mogli i upoznati s biljnim vrstama ovoga područja. Determinirane vrste su:

- Crni grab, *Ostrya carpinifolia* Willd.
- Grozdasti ruj, *Rhus coriaria* L.
- Rašeljka, *Prunus mahaleb* L.
- Crni jasen, *Fraxinus ornus* L.
- Obični bršljan, *Hedera helix* L.
- Bodljikava veprina, *Ruscus aculeatus* L.
- Bjelograbić, *Carpinus orientalis* Mill.
- Lemprika, *Viburnum tinus* L.
- Bijeli bor, *Pinus halepensis* Mill.
- Uskolisna zelenika, *Phillyrea angustifolia* L.
- Obični koprivić, *Celtis australis* L.
- Javor klen, *Acer campestre* L.
- Pucalina, *Colutea arborescens* L.
- Šparuga, *Asparagus acutifolius* L.
- Jarebika, *Sorbus aucuparia* L.
- Maklen, *Acer monsspesulanum* L.
- Smrdljika, *Pistacia terebinthus* L.
- Hrast crnika, *Quercus ilex* L.
- Šibika, *Coronilla emerus* L.
- Drijen, *Cornus mas* L.
- Šmrika, *Juniperus oxycedrus* L.
- Drača, *Paliurus spina - christi* Mill.
- Tetivika, *Smilax aspera* L.
- Trišlja, *Rhamnus alaternus* L.
- Brnistra, *Spartium junceum* L.
- Primorska krkovina, *Rhamnus intermedia* Steud et. W. Hochst
- Kadulja, *Salvia officinalis* L.

Na području staze bilo bi interesantno zasijati, odnosno zasaditi, određeni broj ljekovitog bilja i prigodnim plakatima podučiti posjetioce o pojedinoj biljci. Sjetva, odnosno sadnja bi se obavljala na nekoliko kvadratnih metara.

Za sjetvu/sadnju predlažemo sljedeće ljekovite i aromatične biljke:

1. Kadulja, *Salvia officinalis* L.

2. Stolisnik, *Achillea millefolium* L.
3. Majčina dušica, *Thymus serpyllum* L.
4. Trava iva, *Teucrium montanum* L.
5. Mravinac, *Origanum vulgare* L.
6. Gospina trava, *Hypericum perforatum* L.
7. Pelin, *Artemisa absintium* L.
8. Vrisak, *Satureia montana* L.
9. Kamilica, *Matricaria chamamilla* L.

Sadnja:

1. Bazga, *Sambucus nigra* L.
2. Ružmarin, *Rosmarinus officinalis* L.
3. Glog crveni, *Crataegus oxyacantha* L.
4. Crni trn, *Prunus spinosa* L.
5. Lavanda, *Lavandula officinalis* L.
6. Ruža, *Rosa canina* L.
7. Zimzelen, pavenka, *Vinca minor* L. i *Vinca major* L.
8. Žutika, *Berberis vulgaris* L.

5. POŠUMLJAVANJE

Obronci i bregovi prodola rijeke Dubračine bili su još u XV. stoljeću pokriveni šumom. U djelu autora Sladovića, "Povijest biskupije senjske i modruške", na str 220, piše da je knez Ivan Frankopan u 1440. godini darovao crikveničkom samostanu "zasad Sopalj", a 1490. godine "zemlju Knežina sa šumom". Iz raznih darovnica tom samostanu iščitava se da je baš u tim predjelima, koji su početkom XIX. stoljeća bili goli, u XV. stoljeću rasla niska šuma crnog jasena.

Međutim bio je snažan utjecaj čovjeka na šumu, naročito nerazboritom sječom i šumskim požarima, što je učinjeno u svrhu dobivanja čim veće površine pašnjaka. Neracionalnom ispašom, odnosno držanjem prevelikog broja stoke, velike su površine promijenile svoj izgled, tako da predjeli u kojima je još ne tako davno bilo šume, pokazuju jednu sliku kamenjara.

Valja naglasiti da šume krša, šume Mediterana, predstavljaju ekosustav vrlo osjetljiv na vanjske utjecaje i podložne su brznoj degradaciji.

Pošumljavanje crikveničkog kraja datira već od 1880. godine. Najveće zasluge za to ima zemaljski šumski nadzornik Bono Skomerža, koji je sa skromnim novčanim sredstvima uspio pošumiti i uzgojiti lijepe borove kulture. Sadnjom crnog bora i hrastovog žira, pokušalo se mjestimično pošumiti crikvenički krš. Pošumljavanje sadnicama crnog bora bilo je vrlo uspješno,

Kadulja, *Salvia officinalis* L.

Majčina dušica, *Thymus serpyllum* L.

Trava iva, *Teucrium montanum* L.

Gospina trava, *Hypericum perforatum* L.

Mravinac, *Origanum vulgare* L.

Stolisnik, *Achillea millefolium* L.

ali nažalost ne i sadnicama hrastovog žira.

Iako je pošumljavanje krša počelo je 1880. godine, podatke o pošumljenim površinama imamo tek od 1898. Prema tim iskazima pošumljeno je oko 120 jutara crikveničkog krša, uz cijenu od oko 20.000,00 kruna.

Stoji i podatak da je pošumljeno 14 tisuća komada sadnica crnog bora u predjelu "Kuk" (područje "Ljubavne cestice") nad cestom Crikvenica-Grižane, te ispravci u Kotorском Boku s ukupnim troškom od 322. for. 98 novč. s poprečnim uspjehom od 55 posto.

Na području tadašnjeg Kotara Crikvenica (Novi, Selce, Crikvenica, Bribir i Grižane) te godine ukupno je zasađeno 42 tisuće kom. sadnica crnog bora, 423 kom. jasena, 85 kom. trepetljike, 54 kom. maslina, sedam kom. lipe i 12 tisuća kom. vrbovih ključica. Crni bor i ključice dobivene su besplatno od rasadnika Sv. Mihovil kod Senja, dočim su ostale vrste u Novom darovali neki žitelji Novoga.

Prosječni uspjeh pošumljavanja u 1899. godine je iznosio 49 posto, što se prema Izvješčaju – a s obzirom na to da je vladala suša - smatralo povoljnim uspjehom.

Pošumljavanje crikveničkog područja pratile su broje teškoće. Česti neuspjeh u pošumljavanju pripisivao se kasnoj sadnji i priličnoj suši u vrijeme sadnje. Biljke crnog bora su se nabavljale iz biljevišta (rasadnika) Kraljevskog nadzorništva za pošumljavanje primorskog krasa u Senju, iz Sv. Mihovila u Senjskoj Dragi, koje se nalazilo na 600 m. n. v. Kako već polovinom veljače zna biti prilično toplo na području Crikvenice, a što je glavno i kišovito, to bi sadnice posađene u tom mjesecu imale daleko bolji uspjeh, dok su sadnice uzgajane u Sv. Mihovilu često još koncem ožujka bile pod snijegom, u smrznutom tlu.

Prvi korak sistematskog pošumljavanja crikveničko-primorskog krša učinjen je osnutkom biljevišta u Crikvenici 1908 godine. Najveća zasluga za osnivanje biljevišta pripada šumarniku, prof. dr. ing. Alfonsu Kaudersu. Biljevište se zvalo "Zemaljsko šumsko biljevište", kasnije "Banovinski rasadnik", danas rasadnik "Podbadanj".

Kraljevska zemaljska vlada, odjel za unutrašnje poslove, odredila je da se za uzgoj biljaka, koje su potrebne za pošumljavanje predjela krša koji leži uz

Bazga, *Sambucus nigra* L.

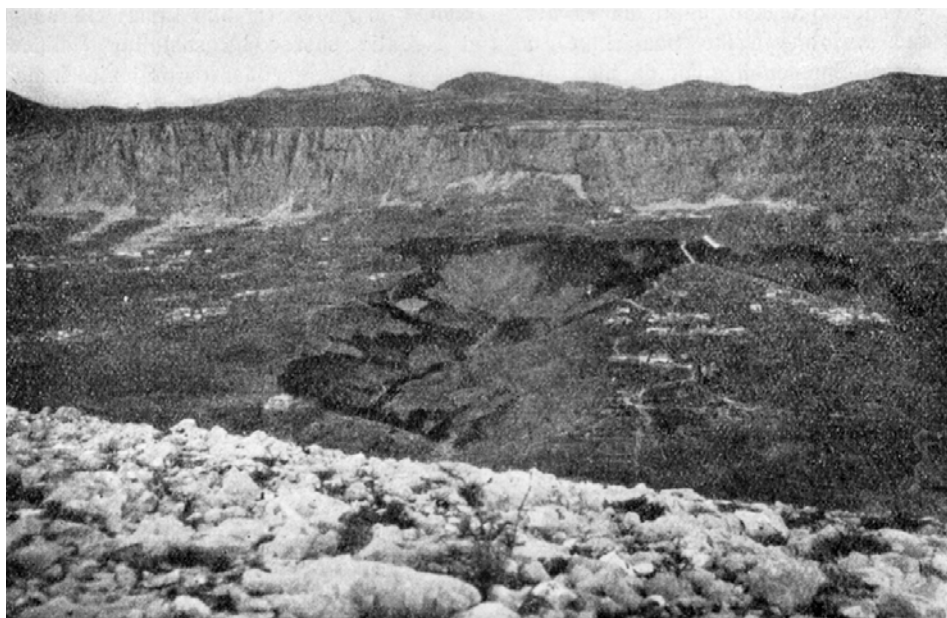
more kao i za pošumljavanje popuzina i vododerina u Vinodolu, osnuje posebno šumsko biljevište. Odabrano je zemljište u prodolu između Sopaljske i Kotora, nedaleko od Crikvenice. Površina biljevišta iznosila je 11.282 m². Kopanjem u dubinu od 13 metara došlo se do vode, koja se podigla na šest metara. Voda je služila i služi za navodnjavanje rasadnika, uz staru pumpu koja je i danas u upotrebi. Rasadnik je odmah priključen i na gradsku vodovodnu mrežu. Cjelokupni troškovi za uređenje biljevišta u 1909. godini iznosili su 11 tisuća kruna.

Godine 1909. obavljena je sjetva sjemena: crnog bora 51 kg, primorskog bora 10 kg, bagrema 29 kg i manje količine ostalih vrsta. Iz toga sjemena uješen je niknulo 900 tisuća kom. sadnica crnog bora, 95 tisuća kom. sadnica primorskog bora i 80 tisuća kom. sadnica bagrema. Sadnice bagrema presađene su u bujično područje Vinodola.

Sjeme je naručeno kod tvrtke J. Steiner u Kormendu, koja je imala najpovoljniju ponudu.

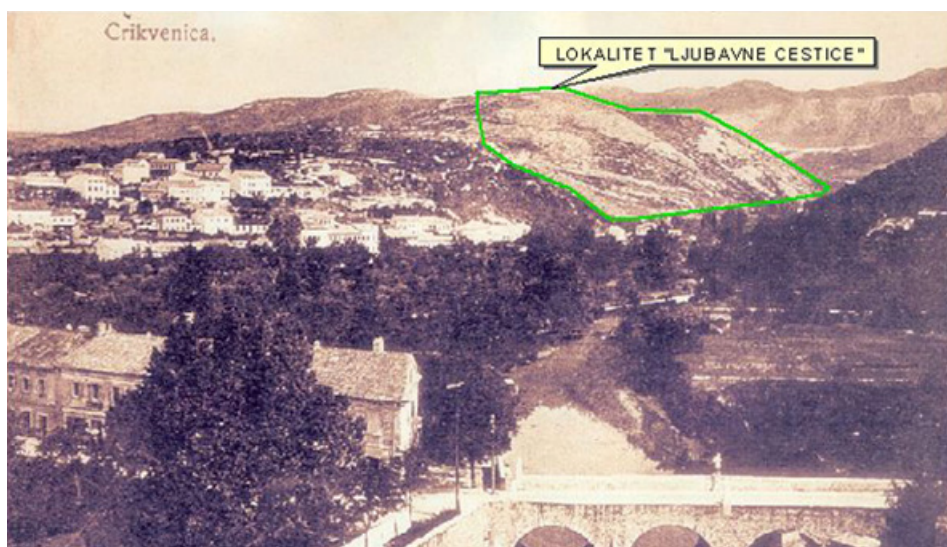
Već spomenuti šumarnik, prof. dr. ing. Alfons Kauders, projektirao je, zasnovao i uzgojio mnogobrojne šumske kulture. Svojim ugledom, položajem i znanjem uspio je osigurati znatna financijska i materijalna sredstva.

Velik doprinos pošumljavanju i uređenju zelenih površina crikveničkog kraja dao je i šumarnik ing. Ante Premužić, koji je osam godina radio u Direkciji šuma u Sušaku, kao referent za šumsko građevinarstvo, a 1934. godine postao direktor Direkcije šuma.

Pogled na bujično područje «Slani Potok», općina Grižane-Belgrad.
Tlo zeleni pješčenjaci, fliš i glina.

Njegova “Osnova za turističko i gospodarsko uređenje okolice primorskih kupališta i ljetovališta Crikvenice, Selca i Novoga”, izrađena 1934. godine i danas je još aktualna i životna.

Pogled na “Ljubavnu cesticu” prije pošumljavanja

U toj Osnovi on, između ostaloga, navodi: “Sopaljska, pokrivena lijepom borovom šumom zasluga je prof. dr. ing. A. Kaudersa, već danas puna hlada i crnogoričnog mirisa, pa je prva potreba da se njenim donjim djelom 15-20 m visoko nad cestom izradi turistička staza.”

Već je prof. dr. ing. A. Kauders utvrdio da je za pošumljavanje teških terena primorja najotpornija vrsta, pa stoga i jedino uspješna - crni bor. Upravo nastojanjem A. Kaudersa nastale su borove kulture u predjelima Voljak, Lokvice, Zoričići Pod Badanj, kao i šumske kulture u bujičnom području kod Grižana, Drivenika, Bribira i Ledenica.

6. DIVLJAČ I LOVSTVO

Prema Zakonu o lovstvu lovišta se dijele na državna, zajednička i privatna, ovisno o površini državnog odnosno privatnog zemljišta. Na području grada Crikvenice i nešto šire nalazi se zajedničko lovište Primorsko-goranske županije broj 31, “Dubračina”. Lovištem gospodari lovačka udruga Dubračina iz Crikvenice.

Ukupna površina lovišta “Dubračina” (omeđeno vanjskim granicama) iznosi 5.596 ha. U toj površini nalaze se i nelovne površine, naselja, prometnice, urbanizirano zemljište i dr.

Lovne površine za lovište “Dubračina” iznose:

državno vlasništvo	1.161 ha (48%)
privatno vlasništvo	1.231 ha (52%)
Ukupno lovne površine:	2.403 ha
Ukupno nelovne površine:	3.193 ha
Sveukupno:	5.596 ha

Podloga za gospodarenje lovištem je Lovnogospodarska osnova, koja se izrađuje za razdoblje od deset godina. Lovnogospodarska osnova je planski dokument kojim je detaljno uređeno gospodarenje s divljači i lovištem za određeno razdoblje, a u skladu s mogućnostima staništa i brojnosti divljači. Lovnogospodarska osnova lovišta “Dubračina” izrađena je za razdoblje od 01. travnja 1997. do 31. ožujka 2007. godine.

◄ Srna obična (*Capreolus capreolus* L.)▲ Divlja svinja (*Sus scrofa* L.)

U lovištu "Dubračina" obitavaju mnoge životinjske vrste.

Od **krupne divljači** to su:

- Srna obična (*Capreolus capreolus* L.)
- Divlja svinja (*Sus scrofa* L.)

Od **sitne divljači** najzastupljenije su:

- Zec obični (*Lepus europeus* Pall.)
- Fazan (*Phasianus* sp. L.)
- Jarebica kamenjarka-grivna (*Alectoris gracea*, Meissn.)

U lovištu se povremeno javlja i smeđi medvjed (*Ursus arctos* L.), ali kažemo da je on u prolazu.

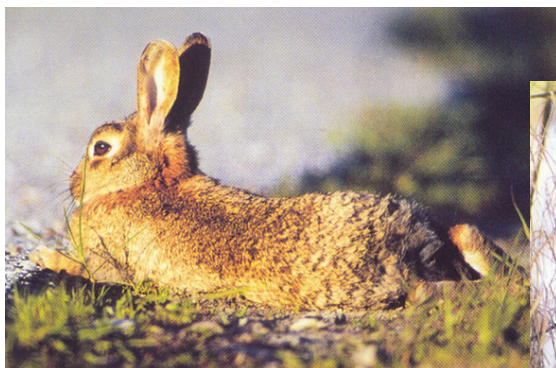
Smeđi medvjed (*Ursus arctos* L.)

Od ostalih vrsta divljači u lovištu stalno obitavaju:

- trčka skuržulja (*Perdix perdix* L.)
- divlji golub-pećinar (*Columba livia* Gmelin)
- grivnjaš (*Columba palumbus* L.)
- lisica (*Vulpes vulpes* L.)
- kuna bjelica (*Martes foina* Lhr.)
- mačka divlja (*Felis silvestris* Schr.)
- šojka kreštalica (*Garullus glandarius* L.)
- siva vrana (*Cornus corone cornix* L.)

U lovištu obitavaju i **sezonske** vrste:

- šljuka bena (*Scropax rusticula* L.)

◄ Zec obični (*Lepus europeus* Pall.)Fazan (*Phasianus* sp. L.) ►◄ Jarebica kamenjarka-grivna
(*Alectoris gracea*, Meissn.)

- šljuka kokošica (*Gallinago gallinago* L.)
- prepelica pućpura (*Coturnix coturnix* L.)
- patka gluhara (*Anas platyrhynchos* L.)
- guska glogovnjača (*Asner fabalis* Latham)

Od ptica grabljivica, inače zaštićenih životinjskih vrsta, u lovištu su zastupljeni jastreb kokošar, škanjac mišar, sova, čuk i kobac ptičar, a lovište obiluje i velikim brojem ptica pjevica, gnjezdarica i selica.

Lovozakupnik je dužan osigurati solišta, pojilišta, hranilišta, jednogodišnje i višegodišnje remize te izraditi lovnotehničke objekte, tj. visoke čeke, visoke zasjede, lovne staze. U toku zime obavezan je organizirati prihranjivanje divljači zrnatom, kabastom i sočnom hranom, a u proljeće određeni broj parcela zasijati krmnim biljem i žitaricama. Za svaku pojedinu vrstu krupne divljači nužno je osigurati sol prema propisanim normativima.

7. UREĐENJE ŠETNICE

Sva naša nastojanja da utvrdimo tko je projektant i izvođač "Ljubavne cestice" nisu urodila plodom ali se iz teksta "Osnove za turističko i gospodarsko uređenje okolice primorskih kupališta i ljetovališta Crikvenice, Selca i

Solište

Čeka

Novoga”, može iščitati da je upravo autor toga projekta, ing. Ante Premužić, i projektant “Ljubavne cestice”.

Autor je u spomenutom projektu naveo sve skupine tehničkih radova koje je nužno izvesti za turističko uređenje okolice, pa tako piše:

1. Omogućiti kupališnim gostima udobno obilaženje terena u zaleđu mjesta, lagano i ne naporno posjećivanje svih objekata od turističkog interesa: lijepih pogleda sa opširnim morskim i kopnenim vidicima, mjesta sa naročito lijepo razvijenim raslinstvom ili oblicima terena historijskih spomenika, ruševina, vrela, vrhova, bregova itd.;

2. okolicu uljepšati podizanjem gajeva i šumica onih vrsta drveća koje će dati najljepše zelenilo i istaći mediteranski i primorski karakter mjesta;

3. seljačko gospodarstvo okolnog pučanstva urediti tako da svojom produkcijom podmiri što više dnevnu opskrbu kupališnih gostiju i osigura svoj život i opstanak;

Autor dalje navodi da je potrebno u okolini i zaleđu kupališta što prije izgraditi čitavu mrežu udobnih pješačkih staza, po kojima turisti mogu proći čitavom okolicom i doći svugdje gdje se što lijepo i interesantno može vidjeti.

Brdska strana na desnoj obali Dubračine pod Sopaljskom, zaslugom šumarskog stručnjaka prof. A. Kaudersa, već je tada pokrivena lijepom borovom šumom, pa je tu, kaže autor, potreba da se njenim dosadašnjim dijelom, 15-20 m visoko nad cestom, izradi staza.

Stazi Crikvenica-gradina Badanj je svrha omogućiti izlaz iz Crikvenice u Vinodol i posjet gradini Badanj da “pješačimo iznad i izvan prašnjave automobilske ceste”.

Dalje autor navodi prilaz na stazu, krakove staze, duljinu staze i nagibe što sve navodi na pomisao da je autor već imao pripremljen projekt “Ljubavne cestice”.

Kraljevska banska uprava odobrila je 1934. godine 50.000 Din. za pošumljavanje i uređenje šumskih putova u okolici Crikvenice, Selca i Novog pa je za pretpostaviti da su se sredstva koristila i za izradu “Ljubavne cestice”.

“Ljubavna cestica” služila je svojoj svrsi sve do kraja II. svjetskog rata, od kada je zanemarivana i napuštena. Neshvatljivo je da turistički djelatnici nisu uočili njenu vrijednost te je održali i unaprijedili; možda je tome razlog što je tada nova turistička klijentela tražila druge turističke sadržaje.

Godine 1998. u Crikvenici je osnovano Društvo Crikveničana - Crikvenica, koje je privođenje “Ljubavne cestice” svrsi shvatilo kao jedan od zadataka. Kako je cestica bila u lošem stanju trebalo ju je osposobiti ravnanjem terena, popravkom kamenih pasica, čišćenjem velikih sipina, podgrađivanjem, čišćenjem naraslog raslinja i sječom drveća naraslog na stazi. Društvo Crikveničana počelo je s radom 16. rujna 1999. godine i radilo je gotovo neprekidno do 23. veljače 2002. godine, dakle oko 29 mjeseci.

Radovi su obavljani većinom u grupi od četiri čovjeka, i to gotovo svake subote, osim za lošeg vremena i ljetnih sparina. Nažalost, nije se vodila evidencija o radu, tako da se ne može utvrditi broj dobrovoljnih radnih sati i vrijednost učinjenog. Društvo je ulagalo svoj rad i trud bez ikakve financijske nagrade. Desetak puta su se pismeno obraćali za pomoć Poglavarstvu grada Crikvenice i Turističkoj zajednici grada Crikve-

Društvo Crikveničana

Udarna grupa

nice, ali nažalost, bilo kakav pisani odgovor je izostao. Međutim, Turistička zajednica dala je izraditi i postaviti pet ulaznih tabla-panoa s tlocrtom staze, a Društvo je postavilo 11 klupa i putokaze na raskrsnicama.

Dobrovoljnim radom članova i prijatelja Društva predvođenih Franjom Škiljanom, osposobljena je "Ljubavna cestica" duga 7.996 m i široka 1,5 m. U tom radu su pomogli poduzetnici Berto Blašković i Damir Rukavina (poduzeće "Sando"), koji su rovokopačem radili na najtežim dionicama staze.

Naziv "Ljubavna", cestica je dobila po mladim zaljubljenim parovima koji su se u tom ambijentu što potiče ljubav, osjećali blaženo.

Ove staze pružaju jedinstven a raznovrstan doživljaj: prate dio toka Dubračine, s koje se otvaraju vidici na Vinodol, a dolaskom na vrh Kavranove stene puca pogled na dio Kvarnera i Vinodolski kanal s Krkom u pozadini.

Uza stazu u šetnji se mogu pogledati sljedeći objekti:

1. Kasnoantička Gradina Badanj (60 m n. v.), najstariji dio povijesne i kulturne baštine neposrednog crikveničkog zaleđa
2. Nekadašnji izvor pitke vode "Pod veli Kamik" iz kojeg su se snabdijevali Sopajčani i prvi crikvenički vodovod od tog izvora do Vinodolske ceste, izgrađen 1890. godine
3. Vidikovac na putu od gradine Badanj do Kavranove steni na 155 m n. v. s pogledom na Tribalj i Tribaljsko akumulacijsko jezero
4. Lokva ispred Kavranove steni s livadicama kao stvorenim za odmor i druženje
5. Iznad lokve na 290 m n. v. strmo se uzdiže legendarna Kavranova sten

Kasnoantička Gradina Badanj (60 m n. v.), najstariji dio povijesne i kulturne baštine neposrednog crikveničkog zaleđa

Nekadašnji izvor pitke vode "Pod veli Kamik" iz kojeg su se snabdijevali Sopajčani i prvi crikvenički vodovod od tog izvora do Vinodolske ceste, izgrađen 1890. godine

Vidikovac na putu od gradine Badanj do Kavranove steni na 155 m n. v.
s pogledom na Tribalj i Tribaljsko akumulacijsko jezero

Lokva ispred Kavranove steni s livadicama kao stvorenim za odmor i druženje

Iznad lokve na 290 m n. v. strmo se uzdiže legendarna Kavranova sten

“Ljubavna cestica” je kao stvorena da udovolji zahtjevima suvremenog čovjeka i treba je uvrstiti u novu ponudu crikveničkog turizma. Idejnim rješenjem uređenja “Ljubavne cestice” željeli smo da ona dobije atribut edukativno - šetne staze.

Predviđeno je postavljanje deset panoa na kojima će se prikazati:

1. Povijest “Ljubavne cestice” i prirodne značajke
2. Osnovni podaci o gradu Crikvenici
3. Povijest grada Crikvenice
4. Klima
5. Osobe zaslužne za podizanje i obnovu šuma i hortikulture
6. Vegetacija
7. Pošumljavanje
8. Povijest gradine Badanj
9. Vrelo “Pod Veli Kamik”
10. Divljač i lovstvo

Osim toga predviđeno je obogatiti i oplemeniti stazu različitim sadržajima. Tako, primjerice, na ulazima postaviti pet panoa s ortofoto kartama i osnovnim podacima staze (dužina, nadmorska visina, vrijeme obilaska, usponi, mjesta panoa i objekti na stazi); sva raskrižja staza obilježiti putokazima, a na stazu postaviti ukupno 31 klupu. Kod gradine postaviti odmorište s dva stola i četiri klupe, a kod Lokvice izraditi nadstrešnicu i pečenjaru, te postaviti stolove i klupe. Postaviti hranilište, čeku i solište za divljač, te obilježiti

drveće i grmlje uza stazu. Na vidikovcu na stijeni spomen-pločom odati priznanje projektantu "Ljubavne cestice" i obnovitelju crikveničkih šuma, te također urediti odmorište uz panoramsku snimku Vinodolske doline. Na Kavranovoj steni izraditi ružu vjetrova i postaviti vjetrokaz. Uza stazu obraditi manje parcele 1-2 m² i zasijati odnosno posaditi određeni broj autohtonog ljekovitog bilja i na manjim panoima opisati karakteristike uzgojenog ljekovitog bilja. Izraditi prospekt "Ljubavne cestice" i besplatno ga dijeliti u turističkim društvima. Važno je obaviti manje popravke i nasipavanje staze, izraditi nove odvojke do "Pod veli Kamik" i slavine nad cestom. Jednom do dva puta godišnje obavezno pokositi raslinje na cesti, a sipine sanirati sjetvom brnistre i sadnjom ključica tamarisa. Posjeći suha i trula stabla i ukloniti ih iz šume. Na ulazima i uza stazu predvidjeti postavljanje košara za smeće, te organizirati čuvarsku službu, koja bi ujedno i održavala stazu.

Iznad gornje staze "Ljubavne cestice", koja kreće iz Sopaljske, nalazio se izvor pitke vode koji je sada teško vidljiv i nepristupačan ispod uzdignutog kamena, pa bi bilo dobro do nekadašnjeg izvora napraviti stazu. Godine 1890. od tog izvora do Vinodolske ceste, u blizini rasadnika Podbadanj, bila je postavljena vodovodna cijev iz koje su mnogi prolaznici utaživali žeđ, a za sušnih ljetnih mjeseci, dok još u Crikvenici nije bilo vodovoda, dolazili su Crikveničani s brentama po vodu. Iako mali, bio je to prvi crikvenički vodovod, kojemu je pored slavine podignut spomenik. Godine 1916. od posljedica jakog potresa koji je zahvatio Crikvenicu, izvor je presušio. U projektu je predviđeno da se od odvojka "Ljubavne cestice" iznad rasadnika, odnosno od stare sopaljske ceste izradi krak staze u dužini od 141 m i time poveže spomenik u jedinstvenu "Ljubavnu cesticu". Odvojak bi, graditeljski, trebao imati sve karakteristike "Ljubavne cestice". Uza spomenik planirano je postavljanje panoa s karakteristikama bivšeg vrela i vodovoda.

8. OSOBE ZASLUŽNE ZA OBNOVU ŠUMA I UREĐENJE HORTIKULTURE

Prof. dr. ing. Alfons Kauders

Rođen u Zagrebu 26. prosinca 1878. godine, gdje je i umro 11. listopada 1966. godine, Alfons Kauders bio je profesor, šumski stručnjak, suradnik JAZU-a, viši savjetnik, šumarski inspektor i doktor honoris cause. Srednju školu pohađao je u Zagrebu i Karlovcu gdje je maturirao. Šumarsku akademiju, koja je u Zagrebu djelovala od 1898. godine u sklopu Filozofskog fakulteta, završio je 1902., a godine 1905. diplomirao je i na Filozofskom fakultetu u Zagrebu studij prirodnih znanosti. Tako je stekao kvalifikacije za dvije

struke. Profesorski ispit iz prirodnih znanosti položio je 1907. godine.

Odlučuje se za rad u šumarskoj struci i započinje raditi kao asistent na Šumarskoj akademiji, u Zavodu za uzgajanje šume. Nakon nekoliko godina provedenih na Šumarskoj akademiji prelazi na praktičnu šumarsku službu.

Ogromna ljubav pema šumi dolazi do izražaja u njegovom službovanju na terenu: u Delnicama, Ogulinu, Sušaku i Senju. Upravo tamo na golom kršu, gdje su oduvijek najteži uvjeti za rad šumskog stručnjaka, stvorio je prof. A. Kauders golemo djelo. Dvadeset i pet godina provedenih na području koje ljeti sunce pali, a zimi bura bije, predstavlja za njega pravi izazov te neumorno vodi bitku s teškim ekološkim uvjetima i na siromašnom i degradiranom primorskom kršu uspijeva podignuti zelene šume (M. Androić).

Od 1919. do 1921. bio je šumarski nadzornik u Ogulinu, od 1922. do 1925. direktor Direkcije šuma na Sušaku, a potom postaje rukovoditelj Inspektorata za pošumljavanje krša u Senju, gdje službuje do 1934. godine.

Od 1934. do 1940. godine bio je rukovoditelj Šumskog odsjeka Savske banovine u Zagrebu, a od 1940. do 1941. tj. do umirovljenja bio je viši savjetnik i inspektor u Ministarstvu šuma i ruda u Beogradu.

U Hrvatskom primorju bio je vrlo popularan. Za njega je znalo i veliko i malo, a o njemu su pisali "Jutarnji list", "Jugoslavenski Lloyd", "Lički kalendar", "Priroda" i dr.

Za njegova službovanja u Senju pošumljeno je stotine hektara krša, izrađeni su mnogi putovi, podignuti mnogi rasadnici i uređeni parkovi. Njegovim nastojanjem nastale su borove kulture u crikveničkom kraju: Voljak, Lokvice, Zoričići, Pod Badanj i dr. kao i šumske kulture u bujičnom području kod Grižana, Drivenika, Bribira i Ledenica.

U Senju je uspio podići i uzgojiti šumske kulture u Alijinom bilu, Grebenu, Čardaku, Klenovoj kosi, Stražbenici, Debelom brigu, Velnici, Hrmostinama, Hribu, Pleću, Jakinoj strani i dr.

Ukupno je prof. Kauders, na kršu osnovao je 11 velikih šumskih rasadnika.

Svoja znanja i iskustva nesebično je prenosio na mlađe stručnjake, objavivši mnoge članke i rasprave u stručnim časopisima.

Poznati profesor Milan Anić, piše: "Prof. Kauders posvetio je mnogo radova pošumljavanju krša. U njima su sadržani podaci iz historijata o pošumljavanju na kršu, zatim autorovi podaci o ekološkim i vegetacijs-

Prof. dr. ing. Alfons Kauders

kim osobinama našeg krša, a isto tako i podaci koji se odnose na tehniku pošumljavanja krških razgoljenih terena.”

I nakon umirovljenja nastavljao je na unapređenju šumarske struke i znanosti, te je, među ostalim, objavio udžbenike za školsku šumarsku nastavu “Podizanje i gajenje šuma” (1950.)

Za hrvatsko šumarstvo značajna je Kaudersova “Šumska bibliografija”, što je Šumarsko društvo u Zagrebu tiskalo u dvije knjige. To djelo, poznato i izvan granica naše zemlje, pruža veliku pomoć pri studiju šumarske struke. Prva knjiga (objavljena 1947.) na 266 stranica sadrži oko 6.000 podataka o radovima objavljenim u nas od 1877. do 1946. godine. U drugoj knjizi (objavljenoj 1959.) obrađuje razdoblje od 1946. do 1955. na 440 stranica, a sadrži 12.000 podataka, ali su tu uključeni podaci o šumarstvu iz svih republika bivše Jugoslavije. U ediciji JAZU-a u Zagrebu, Bulletin Scientifique, svojim tekstovima Kauders je upoznao strani svijet o našem šumarstvu. Intenzivno je surađivao s Leksikografskim zavodom u Zagrebu, te pružio veliku pomoć pri izradi prvog izdanja “Šumarske enciklopedije”.

U šumarskim redovima bio je cijenjen i voljen, a imao je ogromnu radnu energiju. Mladim generacijama šumara, svojim bogatim iskustvom i znanjem, bio je uvijek na pomoći.

Šumarski fakultet je u povodu stogodišnjice šumarske nastave u Hrvatskoj (1960.) predložio Zagrebačkom sveučilištu da se prof. Alfonsu Kaudersu, za zasluge znanstvenog i stručnog djelatnika na području njege i podizanja naših krških šuma, dodijeli stupanj doktora šumarske znanosti. Sveučilište je prihvatilo ovaj prijedlog i odlikovalo prof. Kaudersa, i imenovalo ga doktorom honoris causa.

Za svoj rad dr. Kauders primio je i mnoga druga priznanja i odličja. Bio je počasnim članom Šumarskog društva, imenovan je suradnikom JAZU-a u Odjelu za prirodne znanosti – da spomenemo samo najznačajnije.

Krasilo ga je poštenje, skromnost i divovska radna energija, što ju je ispoljavao sve do posljednjeg dana svoje visoke životne dobi.

Za crikvenički kraj vrlo je važno djelovanje ovoga velikog čovjeka, kako za grad Crikvenicu tako i za njenu bližu okolicu. Kao crikvenički zet mnogo je godina i vremena probavio u Crikvenici i ima nesumnjivo velike zasluge za razvoj visokokvalitetnog turizma pa zaslužuje našu veliku zahvalnost i poštovanje.

Franjo Brož

U drugoj polovici 19. stoljeća Crikvenica je bila malo siromašno mjesto ribara, zidara i težaka, te brojnih siromašnih obitelji, čiji su se hranitelji trbu-

hom za kruhom iseljavali, u sve dijelove Austro-Ugarske Monarhije, Europe i preookeanskih zemalja. Poput ostalih primorskih mjesta, ni Crikvenica nije bila naročito uređena. Uz masline, smokve i vinovu lozu jedini su ukras bila samonikla, zapuštena i divlja autonomna stabla bez parkova, cvijeća i nasada. Duž morskog pješčanog žala prostirala se ledina i kamenjar na kojima su ribari sušili mreže. Malo dalje od obale, uz okućnice s nešto cvijeća, pasla je stoka, a od siromašne zemlje u kamenjaru teškim se radom izvlačio skroman poljoprivredni urod, pa su neki mukotrpno obrađivali zemlju na susjednom otoku Krku ili nešto dalje, u Vinodolu.

U takvim okolnostima presudnu ulogu u ekonomskom razvitku odigrao je turizam, koji počinje preuzimati dominantnu ulogu u gospodarstvu Crikvenice. Uza svratišta i gostionice grade se privatna i javna kupališta, luka, te hoteli, a među prvima "Klotilda" i "Therapia". Tako osmišljena gradnja kao i uređenje mjesta, Crikvenicu je preobrazilo u morsko kupalište i klimatsko lječilište svjetskoga glasa, među prvima na Jadranu.

Godine 1900. u Crikvenicu iz Zagreba dolazi Čeh **Franjo Brož**, vrstan hortikulturni stručnjak koji svojim golemim elanom te velikim znanjem i voljom zdušno nastavlja već započeti rad. Glavni mu je zadatak bio podizanje i uređivanje crikveničkih parkova. Počeo je raditi kao vrtlar u hotelu "Therapia" (gdje je prije njega radio vrtlar Alojz Remeš), ostajući u Crikvenici do kraja života. Dao je ogroman doprinos razvitku turizma. Mnogi i najljepši atributi Crikvenice plodovi su njegova uma i žuljevitih ruku.

Franjo Brož (Franz-František) rođen je u mjestu Velike Čičavice-Smychov blizu Praga u Češkoj 2. prosinca 1869. godine, a umro je i pokopan u Crikvenici 1964. u 95. godini života. Pučku školu je 1884. završio u Šambernitzu, a vrtlarsku školu (Zemsky ustav) u Pragu-Troji 1888. godine. Od tada radi kao vrtlar u Konninggratzu, Quedlinburgu i Bernsdorf-Chemnitzu do 1891. Nakon trogodišnjeg služenja vojnog roka, 1894. godine, dolazi u Zagreb, te od 1. studenog 1894. do 31. listopada 1896. radi kod Gradske vrtlarije u Zagrebu kao pomoćnik, a od 1. studenog 1896. do 31. prosinca 1899. kao podvrtlar kod Gradskih nasada u Zagrebu, gdje je nadvrtlar bio Vjekoslav Durhanek. Durhanek je istodobno bio i sveučilišni vrtlar. F. Brož se posebno bavio tzv. krasnoličnom vrtlarijom i vodio radnju u Gradskim nasadama. Radio je i u Božjakovini, gdje je prebolio tifus, te u parku na Zrinjercu u Zagrebu. Od ta-

Franjo Brož

da radi kod Zemaljske vlade kao samostalni vrtlar. Zbog slaba zdravlja napustio je Zagreb, ali je ostavio trajna obilježja svoje kreativnosti u parkovima na Zrinjevcu, Tuškancu, oko Kazališta, Gimnazije, te aleje na Mirogoju.

Došavši u Crikvenicu najprije je prosjekao ceste kroz šumarak oko hotela Therapije, uredio zapušteno drveće, oblikovao prekrasan park, te zasadio ukrasno cvijeće i egzotično bilje. Uredio je zatim mali zoološki vrt u okviru parka, pa su srne, ptice, pauni, majmuni, poni konjići... postali draga zabava ponajprije djeci. Rad je nastavio oko novosagrađenog hotela "Esplanade" i duž obale.

Neposredno pred I. svjetski rat otišao je u Zagorje, ali se odmah nakon rata vraća u Crikvenicu. Za naučnika uzima Božu Cara koji je od 1928. do 1930. godine u Vrtlarsko-voćarskoj školi u Božjakovini položio sve potrebne ispite. Od 1. travnja 1926. godine, F. Brož radi kao nadvrtlar kod Lječilišnog odnosno Kupališnog povjerenstva, a kasnije Općinskog turističkog odbora do 1. srpnja 1937. Godine 1939. je umirovljen, ali nastavlja raditi kao honorarni vrtlar u "Češkoj koloniji" a nakon II. svjetskog rata u Oporavištu za djecu "Primorka" do 1954. godine.

God. 1899. oženio se Julijom rođ. Radić iz Kostajnice. U inače skladnom braku nisu imali djece, pa je posvojio troje djece (ženinog brata): Adelu, Julijanu i Pavela (Paju) Radić. Adela, krojačica, bila je udata u Hrvatskoj Kostajnici za vlakovođu koji je kao suradnik NOP-a uhićen i osuđen na strijeljanje, ali je Adela ishodila oslobođenje. Julka, udata Ružić, i sada živi u Crikvenici, a Pavao u Kostajnici.

U Crikvenici je uzeo zemlju u zakup, te proizvodio povrće, voće i cvijeće, i bio prvi prodavač vlastitih proizvoda na otvorenom - na trgu "Pod murvicom". O tome svjedoči fotografija snimljena 30. travnja 1907. godine. Prvi je u svojoj cvjećarnici izrađivao i vijence. Isto je tako iz pisanih dokumenata poznato daje od Bona Skomerže na 5 godina, tj. od 1928. do 1933. godine zakupio u najam zemlju, dio vrta koji leži okraj Velikog mosta, zvanog Kamenjak, za svotu od 3000 dinara. Uzgajao je tako spomenute proizvode i u vrtu iza Samostana časnih sestara Srca Isusova, kao i u susjednom predjelu garaža. Značajno je da je već tada proveo navodnjavanje.

Našao je vremena i za bavljenje pčelarstvom, a svoja znanja i praktična iskustva rado je prenašao svima zainteresiranima. Njegove košnice mogle su se vidjeti ispod hotela "Therapia", ali i na drugim mjestima gdje bi bila dobra ispaša. I školska su djeca sa svojim učiteljima dolazila, dobivala su osnovna znanja o biologiji i organizaciji pčela, prehrani i skupljanju, te tehnologiji skupljanja i preradi meda.

U više od 50 godina življenja u Crikvenici, između ostaloga je, sa svojim suradnicima, uredio park kod plaže ispred hotela "Miramare" do hotela "Esplanade". Park je već ranije postojao kao tzv. Kupališni park (podigao ga je

Ključec), ali ga je Brož renovirao, povećao, uljepšao i modernizirao. U njemu su – na izdignutom podiju - održavani koncerti i priredbe kao i na Zrinjercu u Zagrebu. Obnovljen je i park na Petaku (inače djelo dr. Nike Veljačića), koji je bio porušen i zapušten. Uređen je drvoređ i park ispred hotela “Crikvenica”. Drvoređ je postojao od 1893. godine, ali je tada renoviran, osvježen i oplemenjen cvijećem i lipama dopremljenima iz Petrinje. Podigao je i uređio park 1925. kod sadašnjeg plivališta (Mala paladica), u kome je 1940. godine podignut spomenik Stjepanu Radiću. Sredstva je osigurala Šumarija (ing. Alfons Kauders), a zemlja je nabavljena i dovezena s otoka Krka. Godine 1935. uređen je i dio parka ispod hotela “Eden” (Pod hrastić). Park ispred današnjeg hotela “International” počeo je uređivati prije II. svjetskog rata, a nastavio nakon rata. Sada je to “Park palih za domovinu”. Na tadašnjoj Crikveničkoj placi (Cirkulu, Namoru) u centru grada, uz pristanište, godine 1937. posađena su stabla crnike (*Quercus ilex*) i topole (*Populus tremula*) i to na poticaj Ivana Skomerže ml., potpredsjednika Općine. Za ilustraciju i tužnu uspomenu, šezdesetih godina moćnici su htjeli posjeći drvoređ na obali na Strossmayerovom šetalištu, ali je to spriječio vrtlar Božo Car uz pomoć ing. Zdenka Sile, urbanista iz Rijeke. Godine 1949. dodatno su posađene crnike Pod murvicom.

Suradnici (malobrojni pomoćnici) Franja Broža bili su Božo Car od 1925. godine, te Ivo Kusturin, Šime Matejčić-Tombac, Pero Košuljandić, Franjo Manestar i Valentin Car.

Franjo Brož je podizao, uređivao i obnavljao i perivoje u Novom Vinodolskom, Selcu i Rabu. Prema Sv. Jeleni nakon I. rata posađen je drvoređ, te uređeni parkovi i okoliš oko hotela i vila što su nicala uz obalu. Uređivao je i mnoge prirodne parkove i vrtove, ali ne i vilu bana Pavla Raucha (danas Stoimena) jer on je imao svoga vrtlara – najprije Matka, a potom Mićela Gržićića. Od Brožovih djela posebno treba spomenuti i potpuno uređenje okoliša i parka oko tzv. “Češke kolonije” (danas Talasoterapija), kao i obnovu i uređenje parka oko Kaštela - Dječjeg doma. Franjo Brož je ovoga potonjega uređio besplatno na molbu Vladimira Nazora, tada upravitelja Dječjeg doma. Također je bio angažiran i na uređenju već spomenute “Ljubavne cestice”.

Crikvenica se tako potpuno zaodjenula zelenim ruhom i cvjetnim ukrasima. Nestalo je ledina i divljine, nanasena je zemlja uza sam žal, zaobalje i pozadinu, zasađeno je ukrasno i egzotično bilje, palme, lovor, viburnum, pito-sporum, brijest, lipe, tamaris, crnika, crnogorično te drugo bilje. Nicala su aleje, šetališta i balustrade. Stari park spojen je s novim u jednu cjelinu, a sve to pod spretnim rukama vrtlara Franje Broža i njegovih suradnika.

Franjo Brož bio je zaljubljen u svoj posao ali i u Crikvenicu koja je njega objeručke prihvatila i u koju je ugradio sebe. Kao rođeni Čeh surađivao je u Jugoslavensko-Čehoslovačkoj ligi koja je u Crikvenici imala jako uporište, što je razumljivo kad se zna da su većina turista između dva rata bili upravo

Česi i Slovaci. Bio je veliki propagator i aktivni sudionik turističkog razvitka Crikvenice, pa prema tome i jedan od prominentnih pionira zdravstvenog turizma. Ima doista velike zasluge za današnji izgled Crikvenice koju je doveo u vrhove domaćeg i europskog turizma. Slobodno se može reći da je uvelike izmijenio fizionomiju, izgled, ugođaj i panoramu Crikvenice, a za sve to ni kakve nagrade ili priznanja nikada nije dobio. Bilo bi zaista krajnje vrijeme da jedan park ili ulica u Crikvenici dobiju njegovo ime.² Nažalost, nakon Brožove smrti došlo je do sječe stabala pa i devastacije čitavih parkova koje je on mukotrpno podizao i brižljivo održavao. Interesi, gramžljivost i vandalizam bitno su oštetili ovaj vitalni i najosjetljiviji segment Crikvenice. Vrtlarski alat Franje Broža, oni koji ne vole Crikvenicu, zamijenili su pilom te priporom i strojevima za krčenje. Na svu sreću tome sada dolazi kraj i valja se nadati da će zdravi razum pobijediti...

Sažetak

Društvo Crkveničana nastavilo je uređivati staze preko brijega koji primorje dijeli od doline, sa zapadne strane rječice Dubračine, od ranije poznatih kao "Ljubavna cestica". U tu svrhu je naručilo projekt u kojem autori razmatraju uređenje staze kao dio prirodnog i društvenog okruženja, ali i u povijesnom kontekstu. Projekt je u redakciji glavnog urednika Zbornika pretvoren u članak koji, pored toga što osmišljava inicijativu za uređenje cestice, ima i edukativno-informativnu vrijednost.

Cljučne riječi

"Ljubavna cestica", šetna staza, Crikvenica, Sopalj, Vinodol, Badanj, prirodni rariteti.

Summary

Vlatko Skorup

Dalibor Tomljanović

EDUCATIVE HIKING PATH IN CRIKVENICA

With a wider account of the natural environment in Crikvenica

The society of people from Crikvenica continued to maintain the paths over the hill which separates the seaside from the valley, on the west side of the river Dubračina, earlier known as the Love road. For this purpose the society ordered a project in which the authors examine the maintenance of the paths as part of the natural and social environment, but also in the historical context. The project is in the publication of the chief editor of Zbornik turned into an editorial which, along with the fact that it comes up with the initiative for the maintenance of the paths, also has an educational-informative value.

Keywords

Love road, hiking trail, Crikvenica, Sopalj, Vinodol, Badanj, natural rarities.

² Prilog o F. Brožu pripremio dr. V. Uremović.